

תגובות

שימוש בהיתר הגרמא במכשירים שנבנו מראש על סמך היתר ה'גרמא'

/ הרב אביעד משה

קראתי בעיון רב את התגובה של מכון צומת למאמרי הקודם.¹ לצערי נראה שכותבי התגובה למאמרי לא ירדו לסוף דעתי בהצעתי להתקן גרמא משופר, ואסביר את כוונתי בקצרה. ישנה סתירה בין שתי סוגיות מרכזיות בדין גרמא: סוגיית כדי המים שמניחים ליד האש וסוגיית זורה ורוח מסייעת. אין די בכך שהראשונים וה'שלחן ערוך' פסקו את דין כדי המים כדי להניח שהם לא כללו בדין גרמא המותרת בשבת את התנאים הנוספים הנלמדים מסוגיית זורה ורוח מסייעת. מכיוון שרוב הראשונים וה'שלחן ערוך' לא התייחסו לסתירה בין הסוגיות במפורש, כל שנשאר לנו זה לדון לפי היישובים שמצאנו בדברי האחרונים - ה'זרע אמת' וה'אחיעזר'.

אסכם בטבלה את דברי האחרונים תוך שימוש בלשונם:

מותר בשבת	ודאות שתיעשה מלאכה/מחיקת השם	תמיד על ידי גרמא (לשון האחיעזר) - תנאי להחמיר	בא במקרה (לשון האחיעזר) - תנאי להקל	אי אפשר לעשות כי אם בסיוע (לשון הזרע אמת) - תנאי להחמיר	לאחר זמן ע"י אותו מעשה גרם שתיעשה המלאכה מאליה (לשון הזרע אמת) - תנאי להקל	
v	V ?	X	V	X	v	כדי מים
x	V	V	X	V	x	זורע ורוח מסייעתו
v	X	X	X	X	v	שם על ידו ויורד וטובל
V	V	?	X	V	v	התקן גרמא
Vv	X	?	x	v	v	גרמא+תלות בסטטיסטיקה

1. 'מדיניות מכון צומת' בדין 'גרמא' בשבת - תגובה, הרב מנחם פרל והרב הראל דביר, אמונת עתיד 137 (תשפ"ג), עמ' 132-140.

ביאור דברי ה'אחיעזר'

לגבי התנאי של ה'אחיעזר' שמציאות תמידית שנעשית על ידי גרמא אסורה בשבת, הנה מכון 'צומת' רצו לפרש את דבריו לקולא ולהסביר שכוונתו שכשכל השבוע נעשה על ידי גרמא - אסור, ואילו כשבששת ימי המעשה נעשה על ידי מתג רגיל ובשבת על ידי התקן גרמא - נחשב כ'לא תמיד' על ידי גרמא'. לעניות דעתי כוונת ה'אחיעזר' אינה כן. דבריו נסובים על החפצא ולא על הגברא, דהיינו כל עוד במתקן הנידון - פעולתו היא על ידי גרמא, ממילא זה כבר לא גרמא אלא מלאכה רגילה. אני סבור כי ניתן להוכיח זאת מדבריו, וזו לשונו:

ונראה בדעתם דמה שאמרו שזורה ורוח מסייעתו מלאכת מחשבת אסרה תורה ולא אמרו שזהו עצם המלאכה, היינו דכל שהוא מלאכת מחשבת והמלאכה מתעבד באופן זה חשוב מלאכת מחשבת ועל כן גם בנותן חטים ברחיים של מים, שזהו דרך הטחינה אף שבאפשרי לעשות ע"י טחינה ביד מ"מ זוהי מלאכת מחשבת שאסרה תורה. ולא דמי להא דשבת דק"כ בגרם כבוי שהוא בא במקרה ובכה"ג אמרין לא תעשה כל מלאכה, דגרמא שרי דבכה"ג לא חשוב מלאכה, אבל באופן שהמלאכה היא תמיד ע"י גרמא זהו חשוב מלאכת מחשבת.

דהיינו התנאי שהמלאכה תמיד על ידי גרמא בא לאפוקי מ'בא במקרה' ולא מדרך המלאכה בכל ימי השבוע. המעבר בין מתג רגיל בששת ימי המעשה למתג גרמא בשבת דומה למי שטוחן בימי השבוע ביד ובשבת ברחיים של מים לדברי ה'אחיעזר'. משום כך סימנתי סימן שאלה תחת התנאי של ה'אחיעזר' בטבלה (פעולה הנעשית תמיד על ידי גרמא) במה שנוגע להתקן גרמא של מכון צומת ולהתקן הגרמא שהצעתי במאמר, שכן לעניות דעתי דבריו נוטים יותר לומר שאין בכה"ג היתר גרמא.

הסבר הטבלה לעיל

כפי שהטבלה מדגימה יפה, יש צדדים לפיהם התקן הגרמא אינו עומד בתנאים של הסוגיות שמתירות גרמא בשבת. לכן הצעתי הייתה לבחון הוספה של תנאי מקל **נוסף**, בנוסף לעניין הזמן שעובר (שקיים בהצעה שלי כפי שהוא קיים כיום בהתקן גרמא של מכון צומת), והוא חוסר הוודאות, או במילים אחרות - התלות בסטטיסטיקה. לדעתי הוספת תנאי לקולא תוכל להביא את התקן הגרמא למצב שבו על אף הבעייתיות בהיות הגרמא מובנה בתוך המכשיר - נוכל להתיר יותר בשופי (בעקבות התוספת של ספק פסיק רישיה באיסור דרבנן במקום צורך גדול שנחשב כדיעבד). כל זאת, כאמור, לשימוש רק במצבים של בתי חולים וצבא, שבהם כבר התירו הפוסקים להשתמש בהתקן הגרמא! לאור הנ"ל יש לדחות את פרשנותם של מכון 'צומת' לדבריי, לפיה כביכול באתי להתיר גרמא לשימוש נרחב בבתים פרטיים, כמו שפרסמה בזמנו חברת Kasher Switch. אומנם הצעתי במאמרי הקודם שאולי אפשר להסתמך על הסטטיסטיקה לבד, אולם הקורא את מאמרי הקודם² יראה שהסתמכתי על כך שבכל מקרה על פי רוב יהיה גם עיכוב בזמן שייחשב לגרמא לשיטת מכון צומת.

2. שימוש בהיתר הגרמא במכשירים שנבנו מראש על סמך היתר ה'גרמא', אמונת עתיך 137 (תשפ"ג) עמ' 121-131.

תגובה לתגובת המכון

בתגובה הארוכה של מכון צומת משפט אחד בלבד הנוגע לעצם ההצעה שלי: יש לתמוה על שלאחר דברי ביקורת מחמירים, כנגד היתר שהתקבל על דעת רבים מגדולי הפוסקים, מוצע היתר מפוקפק שכמוהו ממש נדחה על ידי רוב ככל הפוסקים, שיצאו כנגד מכשיר ה'כושר סוויטש' המושתת על מנגנון דומה מאוד לזה שבהצעת הרב משה, ומתבסס על סטייה מההלכה הידועה והמוסכמת, שלפיה רק ב'דבר שאינו מתכוון' יש משמעות למידת הוודאות, ולא במתכוון.

ברצוני להגיב בשלוש נקודות:

(1) מה שכתבו שמכשיר ה'כושר סוויטש' נדחה על ידי רוב ככל הפוסקים - עד כמה שראיתי (ויכול להיות שלא ראיתי את כל המקורות) ההתנגדות התייחסה בעיקר להתרת המכשיר לשימוש הציבור הכללי, ולא להתרתו לשימוש במקומות שבהם מכון צומת מתיר שימוש בהתקן גרמא.

(2) מה שכתבו שמכשיר ה'כושר סוויטש' מושתת על מנגנון דומה מאוד לזה שבהצעת הרב משה - נראה שמכון 'צומת' לא הבינו את הצעתי כראוי, שהרי מכשיר ה'כושר סוויטש' מסתמך על שני עקרונות: א) הסרת מונע כדי לאפשר לפולס לעבור. ב) שליחת פולסים בצורה רנדומלית. אולם המכשיר אינו תלוי במקריות, שהרי בסופו של דבר בוודאות יישלח פולס שיצליח להדליק את האור בשניות שאחרי הסרת המונע. המנגנון שאני הצעתי אינו בנוי על הסרת מונע אלא על שני עקרונות: א. פעולה שמנסה לסגור מעגל חשמלי אך בעיכוב ובתלות של סגירת מעגל נוספת. ב. חוסר ודאות לגבי עשיית המלאכה (אם בכלל המעגל ייסגר).

(3) מה שכתבו שאני סיתי מההלכה הידועה והמוסכמת, שלפיה רק ב'דבר שאינו מתכוון' יש משמעות למידת הוודאות, ולא במתכוון, דבריהם אינם ברורים דיים, שהרי יש בהלכה מושג של ספק פסיק רישיה. אומנם אני טוען שההצעה שלי נכללת בהיתר של ספק פסיק רישיה, אולם משם שאבתי את הרעיון. כמו כן התייחסתי במאמרי הקודם לבעייתיות שיש בהצעה שלי, ומסקנתי הייתה שיש לדון לקולא א. מכיוון שיש עיכוב זמן הנחשב כגרמא לדעת מכון צומת. ב. מכיוון שמדובר במקום צורך גדול ובמצב שנחשב כדיעבד.

והריני מעתיק מילה במילה מהמאמר הקודם שבו התייחסתי לטענה זו:

אולם האמת תורה דרכה שמוזר הדבר לדון לקולא כשרואים בעין שפעולתו מצליחה לאחר כמה וכמה ניסיונות, והרי מדובר פה במקרה של לכתחילה ולא בדיעבד כמו כל המקורות שהבאנו עד כה. ועל זה יש לענות ולומר שהרי לא באנו להתיר אלא במקרה של שעת צורך גדול, במקרה שהוא כמעט מגיע לספק פיקוח נפש, ובמקומות ציבוריים שאי אפשר אחרת, והרי שנינו שבמקום צורך גדול ושעת הדחק כדיעבד דמי אם כן נראה לעניות דעתי שאף שאין כאן את ההיתר של ספק פסיק רישיה הקלסי, הרי שניתן לדון לקולא מצד שיש כאן מקום הצורך ושעת הדחק, ויחשב כספק פסיק רישיה שמותר באיסורי דרבנן (באיסורי דאורייתא יש לדון בנפרד). אולם לאחר העיון נראה שגם ללא צירוף התקן גרמא גם בהצעה החדשה הנ"ל יש גרמא מובנה, שהרי על פי רוב הלחיצה של האדם לא תגרום

מיידית להפעלת המכשיר, אלא לאחר כמה וכמה ניסיונות כושלים. ונשאר לדון על המקרה שהוא מיעוט שבמיעוט, שהלחיצה כן תגרום הפעלה מיידית, ועל זה נראה לי לומר שיש כאן פסיק רישיה דלא איכפת ליה, שהרי מה לי להדליק את המכשיר תוך שנייה אחת או תוך שלוש שניות, ואם כן גם על הצד שידליק מייד בלי גרמא הרי שזה פסיק רישיה דלא איכפת ליה באיסור דרבנן, שמותר לדעת כמה פוסקים, שהרי ודאי עדיף שאדם ידליק בגרמא כדי שלא יעבור איסור. **ולמי שאינו רוצה לסמוך על הסברה הנ"ל יהיה אפשר להוסיף מנגנון שיוודא שהפעולה לא תקרה בניסיון הראשון, כמו שיש כרגע במנגנון גרמא של מכון צומת.**

לסיכום, לא באתי במאמרי הקודם לטעון שהתקן גרמא אינו ראוי לשימוש (ובדידי הוזה עובדא ששהיתי לצד בני המאושפז בבית חולים בשבת, ושמחתי מאוד שיכולתי להשתמש במים החמים שהוכשרו לשבת על ידי מכון צומת). כוונתי הייתה להציע שיפור נוסף למה שקיים כרגע, שמתאים יותר לשם 'גרמא' ושכולל בתוכו סיבה נוספת להקל. נראה לי שדבריי לא הובנו כראוי, אולי בגלל ניסוח לא מדויק שלי במקומות מסוימים.

תגובה לתגובה / הרב מנחם פרל והרב הראל דביר

מקוצר היריעה וכדי שלא להטריח, נמנענו מלהתייחס לכל הפרטים המצריכים התייחסות, ונפנה את המעיין לתגובתנו הקודמת ולמקורות הרבים שנזכרו בה. ניתן גם לפנות אלינו אישית כדי לקבל התייחסות נרחבת יותר לסוגיה. כאן נתייחס לנקודות העיקריות בתגובתו החדשה של הרב אביעד משה.

1. **טענת הרב משה:** ה'אחיעזר' התייחס למכשיר שדרכו לפעול בחול כרגיל, ובשבת בגרמא, ונקט שהשימוש בו גם בשבת נידון כמעשה גמור.

תגובה: ראשית, מוסכם על הרב משה ועלינו שישנן שלוש מציאויות עקרוניות: (1) המלאכה נעשית תמיד בגרמא, ללא שום יוצא מן הכלל. (2) המלאכה נעשית בחול כדרכה, ובשבת בגרמא, תמיד. (3) המלאכה נעשית תמיד כדרכה, ובמקרה חד-פעמי נעשית בגרמא. עוד מוסכם עלינו ועל הרב משה שה'אחיעזר' מחלק בין הסוג הראשון לסוג השלישי ומנגיד אותם, ואין בדבריו התייחסות מפורשת לסוג השני, שהוא מקרה ביניים. לדעתנו, אם נדייק מ'תמיד', נקל בסוג השני, שכן 'תמיד' כולל גם את ימות החול, ואילו אם נדייק מ'במקרה', נחמיר בסוג השני; לפיכך יש להסיק שהדברים לא נכתבו לדיוקא, ולא התייחסו ממש לנידוננו. לפיכך המסקנה המתבקשת לדעתנו היא שאין לקבוע בהחלטיות מה דעת ה'אחיעזר' על מנגנון זה. אנו מבינים שלדעת הרב משה גם שימוש מדי שבת בשבתו יכול להיחשב ל'תמיד', אך לדעתנו ניתן לומר זאת על פעולה שנעשית מדי שבת ונעדרת בחול באופן פסיבי (עי' מנחות צט ע"ב, ואכמ"ל), ולא על פעולה שנעשית בחול באופן שונה משבת, ובכך מחלישה את התמידות של שבת באופן אקטיבי. שנית, מנגנון הגרמא של מכון צומת כולל עיכוב והפרעה קלה לדרך המלאכה הרגילה, עד כדי כך שלא פעם אנשים חוששים שיש תקלה במכשיר, ובניגוד לרחיים של מים שמשתמשים בהן רק לשבת, שאין בהן שום מנגנון שמעכב ומקשה את הפעולה. שלישית, במאמרנו הוספנו וכתבנו שעצם ההחמרה במנגנון גרמא קבוע, אפילו בסוג הראשון, אינו דבר שהיה ברור ל'אחיעזר', והראינו שכבר הקדימונו בטענה זו. הרב משה לא התייחס לטענתנו זו.

2. **טענת הרב משה:** הוא התיר רק במקום פיקוח נפש ולא לכתחילה, וכן התיר רק בצירוף גרמא ולא על סמך מנגנון ה'אי-ודאות' שהציע לבדו.

תגובה: ראשית, הנה לשון הרב משה במאמרו הקודם (ההדגשות שלנו):
אם היינו מצליחים ליצור מנגנון שבאמת ובתמים פעולתו הייתה מסתכמת בספק פעולה, הרי שהיינו משיגים את המטרה שהיא **ספק דרבנן במקום צורך בשבת**.
ועוד כתב:

אף שאין כאן את ההיתר של 'ספק פסיק רישיה' הקלסי, הרי שניתן לדון לקולא מצד שיש כאן מקום הצורך ושעת הדחק, וייחשב כ'ספק פסיק רישיה' **שמותר באיסורי דרבנן**.

והנה לשון הרב משה (בהמשך מאמרו הנוכחי; ההדגשות שלנו):
ומסקנתי היתה **שיש לדון לקולא** מצד שמדובר פה במקום צורך גדול ונחשב כדיעבד, או **על הצד היותר טוב** שיש לצרף את הספק הנ"ל לגרמא.
שנית, ההתנגדות החריפה ל'כושר סוויטש' מלמדת גם על שלילה של עצם הסברה להחיל גדר פסיק רישא וכו' במתכוון, ושלילה זו רלוונטית גם כשמדובר במקום שגרמא הותרה בו. מכל מקום אנו מסכימים עם הרב משה שבאופן עקרוני 'כושר סוויטש' שפועל באופן של גרמא אינו חמור יותר ממכשיר גרמא אחר, אך זאת ללא כל קשר לגדר פסיק רישא ולדבר שאינו מתכוון. שלישית, לאמיתו של דבר, אין כאן באמת חוסר ודאות בדבר התקיימות התוצאה, ודבר זה מתורת הרב משה עצמו למדנו, שכתב במאמרו הקודם:
אומנם **מבחינה סטטיסטית הפעולה תצלית**, מכיוון שסטטיסטית לאחר מספר מסוים של ניסיונות יהיה חיבור של מעגל חשמלי, אך עדיין כל ניסיון בפני עצמו הוא בגדר ספק שקול אם הוא זה שיצליח או שלא... לעניות דעתי התקן כזה, שיקרא אולי 'לחצן ספק חיבור' או 'לחצן פעולה סטטיסטי', יהיה פתרון טוב יותר הלכתית, אף שסך הכול **הפעולה תהיה אותה פעולה**.
להבנתנו, מכיוון שמעשה האדם מביא בוודאות לתוצאה, והאדם אף מתכוון לתוצאה זו, כבר אין תועלת הלכתית בפיצול לכמה ניסיונות, ואין הבדל מהותי בין 'כושר סוויטש' להצעת הרב משה.

3. **טענת הרב משה:** דין 'ספק פסיק רישא' אומנם אינו מתקיים בהצעתו, אך יש בו השראה לה והוא מבהיר אותה.
תגובה: פשוט וידוע לכול שגם 'ספק פסיק רישא' לא נאמר אלא במציאות של היעדר כוונה (לביסוס קביעה זו ולמקורותיה, ראו למשל מנוחת אהבה, ח"ב סי' א אות ח), ולכן לא ברור לנו כיצד הוא מבהיר את עמדת הרב משה, וכיצד הרב משה שאב ממנו את הרעיון להצעתו.

4. **תגובה כללית לסיכום הדיון:** הקביעה שכל ההיתר בדבר שאינו פסיק רישא לא נאמר אלא בדבר שאינו מתכוון אינה 'בעייתיות' או דבר שאינו ברור. קביעה זו היא מיסודות הלכות שבת, היא פשוטה ומוכרחת מהסוגיות, והיא ידועה לכל לומד מתחיל. לפיכך היא נשארת בתוקפה גם במקום צורך גדול, וכל 'פתרון' שמבוסס באופן מלא או חלקי על ערעור עליה, לא יתקבל אם אין בו הסבר מספק לנטייה מקביעה יסודית זו.